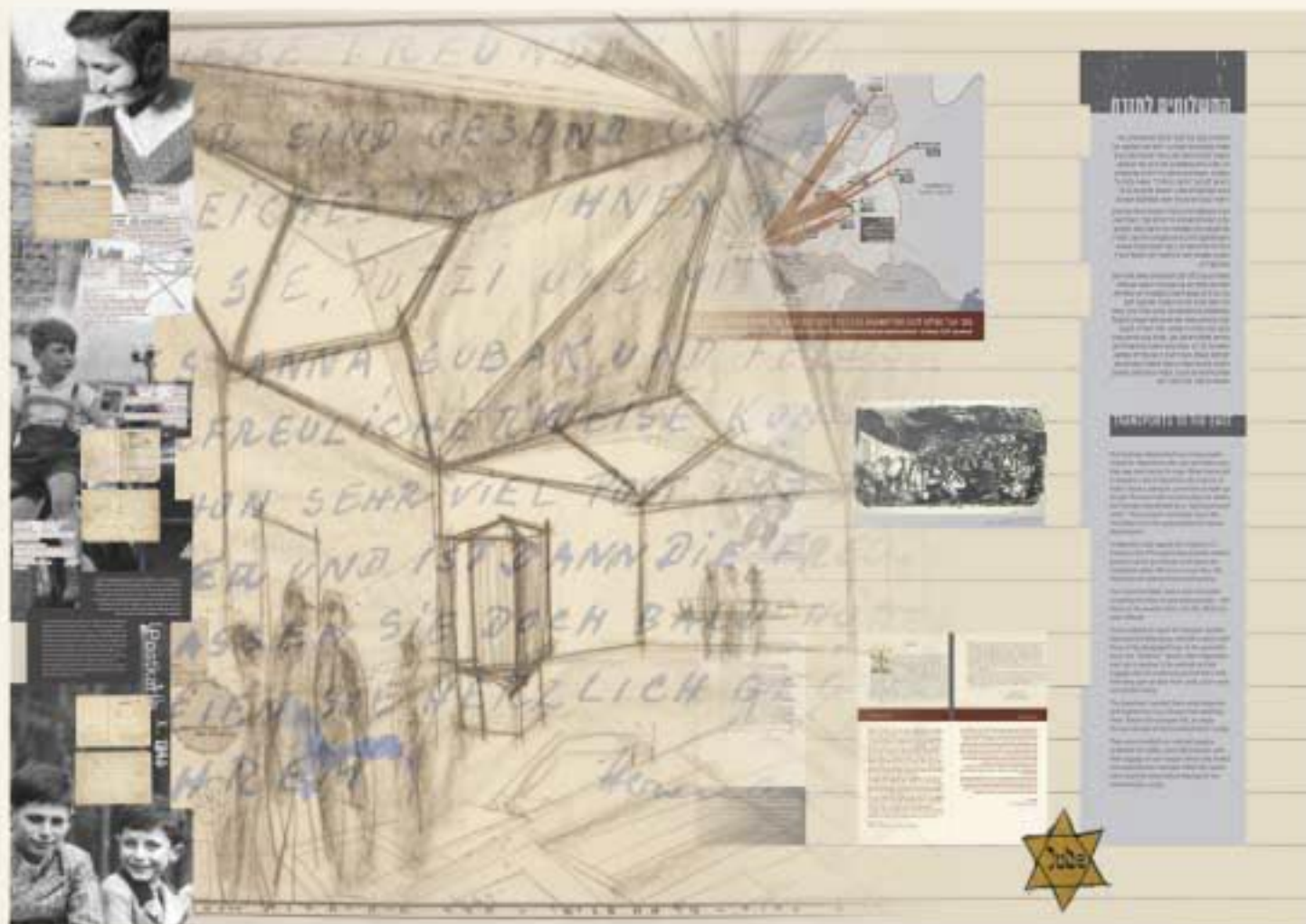

דפי קשר

■ מותה של ציירת
רות בונדי - עמ' 7

■ החיים בגטו טרזיינשטאט
דר מרגלית שלאין - עמ' 6

■ דיון גרמני-ישראלי בנושא אנטישמיות
מבט של בת הדור השלישי - טלי כהן - עמ' 9

■ תערוכה חדשה - משימה קשה
מרדכי לבני - עמ' 6

אנו מצויים בימים אלה בעצמו של תהליך התחדשות ושנוי פניו של בית טרזין. השנויים נעשים בצעדים מדודים וזהירים, תוך מאמץ לשמר את רוח המקום ואת סגנונו הייחודי של הבית, ולהוסיף לפעול להגשמת המטרות שהציבו מייסדיו עם הקמתו. הליכי החשיבה, התכנון והביצוע נעשים בליווי ובהדרכה של חברים, הנמנים עם מקימי הבית.

התכנון הראשוני לקראת חידוש פני הבית החל לפני כשש שנים ובמקביל לצבירת תוכניות, במגירה שהלכה ותפחה, התחלנו לגייס כספים, בעיקר מועידת התביעות, כדי לממש אותן. נזקקנו לכמה שנים כדי להיחלץ מהמצוקה הכלכלית וגם כיום, במהלך הביצוע, אנחנו עדיין זקוקים למקורות מימון נוספים ולתרומות כדי להשלים את הפרויקט כמתוכנן.

לראשונה מזה שנים ארוכות מתרחב המתחם של בית טרזין על ידי בניית כיתה. על קירותיה תתלה מחדש התערוכה "קמרד-קראו לו חבר" וכך יוצגו בבית טרזין, בו בזמן, ארבע תערוכות. שלוש הנוספות הן: תערוכת קבע חדשה ההולכת ומוקמת במוזיאון ההיסטורי, התערוכה "לצייר מעל דפי הזמן 1942-1945" באולם התצוגה המתחלפת והתערוכה הניידת מיצירותיו של אלפרד קנטור: "זיכרונות בצבע מן האפלה", בכיתה הקטנה.

המאמץ הגדול ביותר של צוות הבית בימים אלה מושקע בהשלמת פרויקט החלפת תערוכת הקבע במוזיאון ההיסטורי. פרטים על כך ברשימה נפרדת.

מן הראוי לציין כאן את אלו שתמיכתם הנדיבה מאפשרת לנו לפעול ולהתפתח: מבנה הכיתה החדשה מומש בתרומתם של רות פדרמן לבית שטקלמאכר (Steckelmacher) ובנה עמי פדרמן, לזכר בני משפחתה של רות: אמה, ואחיה שנשלחו

לגטו טרזיינשטאט וקרוביה, בני משפחת לדרר (Lederer), אשר נספו בשואה, בנסיבות שהפרטים עליהם לא נודעו. לוח להנצחת זכרם ימוקם בכיתה.

את מימון בניית הכיתה השלים מענק מטעם משרד החינוך - מינהל תרבות וועדת התביעות נגד גרמניה.

תרומה נדיבה לפיתוח והתחדשות בבית טרזין, התקבלה גם מאשר ואברהם שלאין. בני משפחת שלאין מבקשים להנציח את יקיריהם, שיינדל הופמן, גיטל קורן ואברהם מרדכי גופמן, שנספו בשואה בפולין.

עם התורמים המובילים נמנה מר צ'ארלס פטשק מניו יורק, אשר מלווה את הפרויקט לפיתוח והתחדשות משנת 2005 והתחייב אישית להמשיך ולתרום במהלך חמשת השנים הבאות.

תרומות ראשונות לפרויקט הפיתוח הגיעו ב-2005, מחברי העמותה, בארץ ובתפוצות, שתרמו תרומות נדיבות, אך בקשו להישאר באלמוניותם.

משך כל השנים אנו מקבלים תרומות מחברים רבים, איש כפי יכולתו ולכולם נתונה תודתנו מקרב לב.

לאחר דיון ממושך בוועד המנהל של העמותה, הוחלט להקים לוח זיכרון על קיר חיצוני במתחם בית טרזין, שישא את שמות מי שהתורמים מבקשים להנציח את זכרם.

לוח זה עומד לרשות חברים וידידים החפצים להנציח את זכר יקיריהם באמצעות תרומה לפרויקט הפיתוח והתחדשות של הבית. המעוניינים יכולים לפנות לחברי הוועד המנהל: דוד מגן 052-6130-730 ולגבי אלעד-אלטר 050-5244505 או לאניטה טרסי בבית טרזין ■

מה בגיליון

- 2 עמ' דבר המערכת
- 3 עמ' בית טרזין בפעולה
- 5 עמ' תערוכת הקבע החדשה במוזיאון ההיסטורי
- 7 עמ' ספרים חדשים
- 9 עמ' דור שלישי
- 10 עמ' חדש בארכיון
- 11 עמ' הנצחה וזיכרון
- 12 עמ' תרומות ודמי חבר

מערכת

עורכות: אניטה טרסי, טל בשן
תחקיר: סימה שחר
צילום: ז'רר לפונד
עיצוב: סטודיו אורני דרורי, חיפה
מתרגמים: חוה ומרדכי לבני

תודות

אנו מודים למשרדים הממשלתיים של מדינת ישראל ולקרנות השונות התומכות בפעילות ובפיתוח של בית טרזין בתחומים השונים:

- משרד החוץ - מדינת ישראל
- משרד החינוך - מדינת ישראל
- משרד המדע, התרבות והספורט - מדינת ישראל
- ועידת התביעות נגד גרמניה
- קרן גרטנר - ישראל
- קרן עתיד - ממשלת אוסטריה
- קרן פרידריך אברט - גרמניה
- קרן זיכרון ועתיד - גרמניה
- מועצה אזורית - עמק חפר

בשער

אלבין גלזר - סקיצה של המוזיאון בבית טרזין בשילוב מקטעים מהתערוכה החדשה שבהקמה

"היסטוריה מוסיקה וזיכרון" - הסמינר השמיני

בסוף חודש זה, 29 ביולי עד 3 באוגוסט, יתקיים בפעם השמינית הסמינר "היסטוריה מוסיקה וזיכרון", בהשתתפות 30 מוסיקאים צעירים מהארץ ומהעולם. הצעירים ילמדו על ההקשר ההיסטורי שבו נוצרו היצירות המוסיקליות מגטו טרזיינשטאט, יגנו מוסיקה שהוחרמה על ידי הנאצים וידונו בה, וישוחחו על התפקיד המיוחד של בני הדור השלישי בעניין זיכרון והנצחת השואה. בארבע השנים האחרונות. המנהל המוסיקלי של הסמינר הוא הצ'לן ד"ר דודו סלע. פרטים באתר הבית: www.bterezin.org.il ■

כנס "נשים ושואה" באוקטובר

ב-29 עד 31 באוקטובר יתקיים, זו הפעם הרביעית, הכנס הבינלאומי "נשים ושואה", שכותרתו הפעם "ילדות ונעורים תחת שלטון הרייך השלישי". הכנס הוא פרויקט משותף לבית טרזין, המכללה האקדמית בית ברל ומוזיאון לוחמי הגטאות. בעקבות מפגשי הכנס בשנים קודמות יצא לאחרונה ספר הכולל אסופת מאמרים בנושא נשים בשואה, ראשון מסוגו בעברית. פרטים באתר הבית. ■

השתלמות בנושא השואה למורים במגזר הערבי

פרויקט חינוכי של דו-קיום מתקיים מזה ארבע שנים, בשיתוף עם הצוות החינוכי של חטיבת הביניים "רמות חפר" בקיבוץ מעברות, ושל חט"ב "אבן סינא" בקלנסואה. השתלמות מורים בנושא השואה, המוצעת למורים במגזר הערבי, תתקיים בשנה הקרובה. הפעילות בנושא דו קיום היא בתמיכת קרן 'עמיד' של רפובליקת אוסטריה. ■

שדרוג וארגון בארכיון הבית

סימה שחר מובילה תהליך דיגיטציה של הקלטות השמע והוידאו שבארכיון, אלה כוללים סרטים ועדויות, ראיונות, קטעים מוסיקליים ועוד. במקביל, החלה פעילות מוגברת של רישום מסמכים, קטלוגים, סריקות ואכסונום בכספות הארכיון. כחלק מתפקידה עוסקת סימה גם בהדרכת תלמידים, סטודנטים וחוקרים הנזקקים לשרותי הארכיון. סימה משקיעה בפעילות זו זמן ומחשבה רבים, והסיוע שלה מכווון את המבקרים לשימוש מגוון ויצירתי בחומרי הארכיון.

נזכיר גם את חברינו המתנדבים, העושים יום יום בתרגום מסמכים, זיכרונות, יומנים וספרים. רוב החומר מתורגם ומוקלד ישירות באמצעות המחשב, אך יש בין המתנדבים מי שעדיין מעדיפים את מכונת הכתיבה. התרגום המודפס מוקלט אחר כך במחשב, לשמירה דיגיטלית. ■

בית פתוח בבית טרזין - יום השואה תשס"ז

פרויקט איסוף עדויות ניצולים בשיתוף המועצה האזורית עמק חפר ויד ושם

בית טרזין, שנוסד כדי להנציח את זכרם של אסירי גטו טרזיינשטאט, הוקם באזור שלא היה בו מוסד אחר להנצחת השואה. כיון שכך נרתמנו למשימה להיות לבית לניצולי שואה ולבני הדורות השני והשלישי, תושבי עמק חפר, מרכז אזורי לפעילות הנצחה וחינוך בנושא השואה.

מזה עשר שנים, אנו מקיימים ביום השואה "בית פתוח" לכל אנשי העמק וחברי העמותה. במרוצת שנים אלה נפתח ומוסיף להתפתח דיאלוג מרתק בין ניצולי טרזיינשטאט לשאר הקהל. בין המתכנסים בימי ה"בית הפתוח" ניצולים תושבי האזור, אשר בהעדר במה מתאימה, נמנעו שנים ארוכות מלספר על הקורות אותם. הדיאלוג במסגרת ה"בית הפתוח" הוא מקור תמיכה ונחמה לרבים כאלה.

הקשר בין בית טרזין לבין המועצה מתרחב גם ליוזמות נוספות, ביניהן פרויקט ראיונות משותף למרכז התיעוד של המועצה. הפרויקט, בראשותו של ג'ררד לפונד, נעשה בשיתוף של בית טרזין ויד ושם. במסגרת הפרויקט רואינו בווידיאו 91 ניצולים. בימים אלה אנו שוקדים על תכנון מגוון פעילויות משותפות עם המרכז הקהילתי של המועצה, בראשותה של יעל פלד. ■

מאגר מידע משותף צ'כי-ישראלי על אסירי טרזיינשטאט

עליזה שילר ומיכל פרנקל מ"טרזיינסקה איניציאטיבה", שוקדים על השלמת הקמתו של מאגר מידע משותף של כל הנתונים האישיים על אסירי טרזיינשטאט. המאגר יכלול את איחוד הנתונים המצויים בבית טרזין עם אלה המוחזקים בצ'כיה, בטרזיינסקה איניציאטיבה, במוזיאון היהודי בפראג ובאתר ההנצחה בטרזין.

בסיס המידע המשותף יעשיר את אפשרויות המחקר וישפר את השירות שאנו נותנים לבני משפחות המבקשים פרטים על יקיריהם מאסירי הגטו ועל גורלם. שירות זה מופעל מזה שנים רבים הפונים לקבלו. בשנים האחרונות מהווה הדואר האלקטרוני ערוץ מרכזי לקבלת פניות כאלה ולמתן תשובות עליהן. בעקבות הבירורים והפרטים שקיבלו פונים כאלה על גורל קרוביהם, נרשמו לא מעטים מהם כחברים בעמותה. ■

המרכז החינוכי בבית טרזין מתחדש

בשנים האחרונות התגבש בסיס רחב של כתי ספר "נאמנים" לבית ולדרכו החינוכית, ומדי שנה מצטרפים לקבוצה זו כתי ספר נוספים. בנוסף לימי העיון, עוסק המרכז החינוכי בהדרכה אישית של תלמידי חטיבות ביניים וחטיבות עליונות, ובסיוע לסטודנטים, חוקרים ומורים. שמו של הבית יצא בקרב אוכלוסיות אלה, כמקום שיש בו הדרכה קשובה לצרכיהם, מצבור של ידע וארכיון עשיר, בסיס לעבודות במגוון נושאים מרתקים ולמחקרים חדשים. גם קולנוענים, אנשי תיאטרון, ואנשי סגל של מוזיאונים מהעולם פונים אלינו לא אחת, כדי להיעזר בחומרים בהעלאת סרטים ומחזות, כתיבת ספרים והקמת תערוכות. ■

גם פניו האנושיים של צוות הבית משתנים ומתחדשים. יעל להב מקיבוץ מעברות, ובת הדור השלישי (נכדתם של רות וחנון בכריך), תרכז את הפעילות החינוכית. תסייע בידה ענת אלעזר, המזכירה של הבית, העוסקת בשיווק הפעילות החינוכית ובקשרים עם כתי הספר. הכנות המרכז החינוכי לקראת שנה"ל הבאה (2007-2008) כבר החלו. כתי הספר אמנם יצאו לחופש הגדול, אך זה הזמן להפעלת צוותי חשיבה לקראת ימי העיון בשנה הבאה, תרגול הצוות החינוכי בדרכי הנחיה חדשים, רענון ערכות הלימוד וחידושן והערכות לחשיפה גם לקהלים אליהם הגענו פחות בעבר.

תעודת הוקרה לפעילות חינוכית ייחודית להוראת השואה במוזיאון בית טרזין ד"ר מרגלית שלאין

הצוות של המרכז החינוכי בבית טרזין מקיים מזה ארבע שנים פרויקט חינוכי של דו-קיום, המשלב את הוראת השואה לחטיבות הביניים בשיתוף עם הצוות החינוכי של חט"ב "רמות חפר" בקיבוץ מעברות ושל חט"ב "אבן סינא" בקלנסווה בראשותו של מר עותמאן חטיב, ובתמיכת קרן 'עתיד' של רפובליקת אוסטרליה. במסגרת פרויקט זה, תלמידים יהודים וערבים למדו ביחד על השואה, סיירו במוזיאון ההיסטורי ובתערוכת ניצולי גטו טרזיינשטאט בני משפחת גרואג - "לצייר על דפי הזמן", צפו בסרטים והאזינו ביחד לעדות של ניצול השואה.

התלמידים עמדו על המשמעויות של השואה, דנו ועיבדו במשותף את התרשמויותיהם בסדנאות יצירה ואמנות משותפות ויצרו לוגו משותף. כמו כן נטלו חלק במפגש משותף של התלמידים עם הורים ישראלים ופלשתינאים מ"פורום משפחות שכולות", שהתקיים בקלנסווה דנו בנושאי הגזענות, האפליה ודעות קדומות.

מפעל ייחודי זה זכה השנה להוקרה מיוחדת מטעם עמותת המחנכים למלחמה בגזענות ובאנטישמיות מייסוד הסתדרות המורים בישראל. ■

צילם עותמאן חטיב, בית ספר "אבן סינא", קלאנסווה

התערוכה שבהקמה - לבטים והכרעות

אניטה טרזי - אוצרת

כמישור הפרט מצביעות השאלות האלה על הפער העמוק בין ההתבוננות התמימה של היהודים, לבין מהותה של התכנית הנאצית, שבאותה עת כבר התבצעה בפועל בכרית המועצות ובכמה מהמחנות, שם כבר פעלו מנגנוני סרט-נע לרצח יהודים.

מכתבים אלה ממחישים את אין האונים של מי שאיננו יודע לאן הוא נלקח ולמה. חשוב להמחיש למבקר בתערוכה כי מה שאנחנו יודעים היום, בדיעבד, על השואה ועל הגטו, שונה מאוד מהמידע ובעיקר מחוסר המידע, שהיה אז בידי הקורבנות והדריך את מחשבותיהם ואת התנהלותם. התערוכה עוסקת גם במבצע הנאצי, במטרותיו ובשיקוליו באשר להקמת הגטו, ולמקומו במנגנון "הפתרון הסופי". בשל

לוח מתוך התערוכה החדשה

תפיסות מוטעות הרווחות היום באשר לנושאים אלה, החלטנו להקדיש להן מקום חשוב בתערוכה ולהציג באמצעות מסמכים, עדויות, צילומים ויצירות אמנות את הפן הנאצי של הגטו, תפקידו וקורותיו.

התערוכה מתבססת בעיקר על חומר מארכיון בית טרזי - מסמכים, גלויות, מכתבים, יומנים, עיתונים וכן על פריטים מאוסף האמנות שעד היום לא הוצגו כלל, או נחשפו רק לתצוגות קצרות, פרי מכחוליהם של אמנים מקרב אסירי הגטו, פריטים אלה הינם עדות מכלי ראשון ובזמן אמת של החיים בגטו על מגוון היבטיהם. התערוכה אינה כוללת יצירות מהשנים שאחרי המלחמה. מטעמים מובנים, הפריטים שיוצגו בתערוכה יהיו העתקים של היצירות המקוריות. עם זאת, מיום פתיחת התערוכה לזמן מה, יוצגו גם ציורים מקוריים, בעיקר בפנל העוסק

כאשר עלה לראשונה הרעיון להחליף את התערוכה הקבועה בבית טרזי, לא הערכנו עד כמה כבדה ומאתגרת תהייה המשימה ולא צפינו את מגוון השאלות הכרוכות בה, רעיונית ומעשית. כשהוטל עלי לגבש את התוכנית הרעיונית, שאלתי את עצמי במה צריכה התערוכה החדשה להיות שונה מהקיימת. כיצד נצליח לחדש, מבלי לפגום בכוח ובתבונה הטמונים בתערוכה הקיימת? מה עלינו לעשות כדי לשמר את ה"אנדרסטייטמנט" והאותנטיות של המסרים שלה? כיצד נוכל לנצל את הכלים החדשים ואת הידע המצטבר, כדי להציג בצורה הטובה ביותר את סיפורו של גטו טרזיינשטאט?

התקשיתי למצוא תשובות ראויות לשאלות הללו. יוצרי התערוכה החדשה: האוצרת, היועצת, התחקירנית, המעצבים, הגרפיקאים, אשת התאורה, המפיקה, הנגר ועוד שורה ערוכה של אנשי מקצוע מעורבים בהכנות - כולנו בני הדור השני והשלישי שלאחר השואה. אין ביכולתנו לעצב תערוכה שתשא את המסר הבלתי אמצעי, הראשוני, כמו זו שיצרו הניצולים עצמם. נקודת המבט שלנו שונה. את התערוכה

כולנו בני הדור השני והשלישי שלאחר השואה. אין ביכולתנו לעצב תערוכה שתשא את המסר הבלתי אמצעי, הראשוני, כמו זו שיצרו הניצולים עצמם. נוכח המגבלה הזאת עשינו כל מאמץ לערב ככל שניתן את החברים בני דור הניצולים, פרשנות לטקסט

החדשה מבשלים ומקימים נושאי הזיכרון ולא מי שחוו את הגטו בגופם ובכפשמם. נוכח המגבלה הזאת, עשינו כל מאמץ לערב ככל שניתן את החברים, בני דור הניצולים, בעיקר מקרב הנהלת הבית, שהסכימו להשקיע מזמנם ומכוחם בבדיקת כל מסמך וכל פנל של התערוכה, תוך כדי גיבושם. הקפדנו להיענות לתגובותיהם ותובנותיהם של החברים בכל הנושאים, תהא זו הערה באשר לגודל האותיות, פרשנות לטקסט

זה או אחר, או אופן ההעמדה הנכון להצגת נושא מסוים. תערוכת הקבע נבנתה באוריינטציה היסטורית, ויעודה העיקרי לחשוף את המבקר לקורותיו של גטו טרזיינשטאט. בשלבי הגיבוש הראשוני של הרעיונות המנחים ערכנו גם ביקורים בכמה תערוכות, הכוללות חלקים הנוגעים לגטו טרזיינשטאט. התרשמנו ממה שיש בהן וממה שלהערכתנו אינו זוכה לדגש ראוי. מנקודת המבט היהודית בחרנו למקד את התערוכה בארבעה תחומים, בעלי חשיבות מרעת, להערכתנו, ב"חווית" הגטו של האסירים. הטרנספורטים למזרח; שגרת היום של הגטו ותנאי הקיום; גורלם של הזקנים והילדים; הכפיפות למשטר עריצות, דיכוי וכפייה, הבלתי מובן, והבלתי צפוי.

בשלב המחקר ובחירת החומר מצאנו פעמים רבות, במכתבים ובגלויות שכתבו האסירים, נוסחים שונים של אותן השאלות: למה מגיע לי הגורל הזה? למה עלינו למסור את הדירה? למה נגזר עלינו לנתק את ילדינו משלות החיים ולהילקח איתם לגטו? במה חטאנו? אולי הזימון לגטו הוא פשוט טעות?

באמנות.

התערוכה מחולקת לאחד עשר לוחות, על פי נושאים: הגורל היהודי 1933-1941; ההנהגה היהודית; הטרנספורטים לטרזיינשטאט; הטרנספורטים למזרח; זקנים, עיוורים ומוות; ילדים ובני נוער; חיי היומיום; מחלות והומור; אמנות; גטו טרזיינשטאט והפתרון הסופי בלוח האחרון יוצגו נתונים על טרזיינשטאט העיר ועל המבצר הקטן, ונתונים מספריים על אוכלוסיית הגטו במהלך שנות קיומו.

לוח נוסף יוצב מחוץ למבנה המוזיאון, ויצג את ה"אני מאמין" של התערוכה החדשה, ואת הקשר בינה לבין התערוכה שהוצגה במקום בשלושים השנים מאז הוקם הבית. התערוכה מתוכננת להיפתח בנובמבר 2007, לציון 66 שנים להקמת גטו טרזיינשטאט. אנו מצפים ומאמינים כי התערוכה החדשה תעמוד על כנה שנים רבות, וכי יבקרו בה אלפים רבים, מרחבי הארץ ומהעולם כולו. ■

החיים בגטו טרזיינשטאט

ד"ר מרגלית שלאין - יועצת אקדמית

בפרספקטיבה של למעלה מחמישים שנה, מתארת תערוכת הקבע החדשה במוזיאון ההיסטורי את קורותיו של גטו טרזיינשטאט למן הקמתו ב-24 בנובמבר 1941 ועד לשחרורו ב-8 במאי 1945. התפתחותו ההיסטורית של הגטו מתוארת מנקודת ראותה של ההנהגה היהודית והציבור היהודי בגטו- ובעיקר ניסיונותיהם להישרדות וליצירת חברה שניסתה, גם בתוך האבדון, לשמור על ערכי האדם ועל צלם אנוש, אל מול יעילותה ונחישותה של מכונת ההשמדה הגרמנית בתקופת השואה.

התערוכה אמורה לאפשר למבקרים להבין את האופי האמיתי של החיים בגטו, ולהפריך את המיתוסים הרבים לגבי החיים "התקינים" בגטו טרזיינשטאט, כפי שמערכת התעמולה הגרמנית ניסתה להציגם

התערוכה מבוססת על המחקר ההיסטורי המצטבר, על התיעוד מתקופת הגטו ועל

העדכון המספרי בכרטיס אסירי הגטו המצויים בארכיון בית טרזין, וכן על תיעוד הקשור לגטו שנמצא בארכיונים שונים, כפי שנחשף במהלך השנים. התערוכה מציגה בפני המבקר את אורחות החיים בגטו, שנועד לשמש כביכול "עיר יהודית" בעבור יהודי הפרוטקטוראט, אך למעשה היה מחנה ריכוז ומעבר לכ-158,000 יהודים, בעיקר ממרכז אירופה שהועברו אליו. מוצגות בה הקבוצות השונות של היהודים שנשלחו לגטו, ומתוארים חיי הקהילה שהתפתחו בו - חיים שהושפעו הן מאופייה של הנהגת הגטו, והן מתפיסות הציבור היהודי, שראה בחינוך הילדים ובניסיון להצלתם ערך מרכזי, בהיותם הגרעין לעתידו של העם. באמצעות מסמכים מקוריים, תמונות, ציורים יומנים, מכתבים של האסירים ועוד, מתארת

התערוכה את חיי היום יום הקשים בגטו: את הצפיפות הבלתי נסבלת מול השילוחים הגודשים שוב ושוב את הגטו, המחסור בתנאי חיים מינימליים וחוסר הפרטיות, הרעב הכבד, המחלות, והאימה התמידית מהשילוח בטרנספורטים למזרח - הציר המרכזי בחיי הגטו מינואר 1942 ועד סוף אוקטובר 1944. תיאור עובדתי זה אמור לאפשר למבקרים להבין את האופי האמיתי של החיים בגטו, ולהפריך את המיתוסים הרבים הרווחים עד היום לגבי החיים "התקינים" בגטו טרזיינשטאט, כפי שמערכת התעמולה הגרמנית ניסתה להציגם.

זוהי תערוכה היסטורית-דידקטית בעלת תפיסה מוזיאולוגית קלאסית, המשתמשת באמצעים טכנולוגיים מתקדמים, ללא הדמיה ממוחשבת. המבקר יוכל להיעזר במחשב בחיפוש המידע בארכיון הבית וכמו כן ייעשה שימוש במחשב ככלי עזר להוראה בכיתות.

התערוכה מיועדת לעורר חוויה, למידה וחשיבה ביקורתית על סוג הדילמות שעמדו בפני הגטו והציבור היהודי, וכן הבנה, הזדהות והערכה לגורלו של הציבור והאדם היהודי בתקופת השואה. ■

תערוכה חדשה - משימה קשה

מרדכי (מקסי) לבני - מתרגם

התערוכה המתמדת-ה"היסטורית" שלנו, שימשה את מטרותינו במשך שנים ועשתה את המלאכה, אך הגיע זמן לחדשה. לא בהכרח מבחינת התוכן, כי העובדות הרי לא השתנו (אם כי מחקרים חדשים ומקורות חדשים הביאו לתובנות חדשות), אלא

ההתלבטות בין הרצון להראות כמה שיותר מהמסמכים, התמונות והמוצגים שבאוספים - לבין השאיפה לבנות תערוכה שתיקלט היטב אצל ילדים ומבוגרים כאחד, ישראלים כמו גם מבקרים מחו"ל - לא היתה פשוטה כלל ועיקר

בצורת ההמחשה והעיצוב המוזיאוני. כאשר, בשנה שעברה, החליט ועד העמותה להחליף את התערוכה המתמדת של בית טרזין, היה ברור שהדבר כרוך במשאבים גדולים ובעיקר בעבודה רבה: מיון החומר, ההחלטות לגבי מה להכניס ועל מה לוותר, דרשו השקעת זמן ומחשבה רבים מאד. ההתלבטות בין הרצון להראות כמה שיותר

מהמסמכים, התמונות והמוצגים שבאוספים שלנו-לבין השאיפה לבנות תערוכה שתיקלט היטב - אצל ילדים ומבוגרים כאחד, ישראלים ומבקרים מחו"ל - לא היתה פשוטה כלל ועיקר. בנוסף לכך - ישנו הפיתוי המתבקש, לעשות מהתערוכה מין "סמינריון

זוטא" על גטו טרזיינשטאט ועל השואה בכלל.

שאלות העיצוב נפתרו מהר יחסית. לאחר קבלת כמה הצעות ממעצבים שונים, הוחלט על אחת מהן, פרי דמיונו ועבודתו של שמואל גרואג, ושתי שותפותיו, נטלי טל וגיליה ברגר. הועד הרגיש, שמכל ההצעות זו קלעה טוב מכולן לרוחנו, ואולי גם קרבתו האישית של שמוליק לנושא תרמה את חלקה. מעבר לחידוש התערוכה עצמה הסתבר שבהזדמנות זו חייבים לפתור כמה בעיות טכניות חשובות כגון תאורה, מיזוג, אטימות, בטיחות ואקוסטיקה. נקווה שפתרון הבעיות הללו יהיה ברמה מקצועית טובה, שתשמור על התערוכה לשנים רבות.

עדיין איננו מברכים על המוגמר, אבל ברור ש"מי שברך" גדול ולבבי מגיע לא רק לבעלי המקצוע, המומחים והיועצים מחוץ, כי אם ובעיקר לצוות בית טרזיינשטאט, אשר משקיע במשך חדשים רבים שעות עבודה רבות, מרץ עצום, יזמה, ידע ותושייה במפעל מכובד זה. התערוכה שתיפתח בקרוב אולי לא תהיה גדולה - אבל היא תהיה שלנו, בכל המובנים. ■

מותה של ציירת

אל תתנו לתמונותיי למות - עמליה סקבאך - שבתי ביוגרפיה
מאת גבריאליה רבר, ראה אור בהוצאת 'ממנטו' בפרנקפורט בשנת 2006.

מרבית יצירותיה של הציירת והפסלת עמליה סקבאך (Seckbach) נעלמו בשואה וברשות בית טרזין חלק מן המעט שנותר, הודות לעיזבונה של

היא חיפשה ליד המטבחים הציבוריים ניירות מרגרינה מושלכים, ייבשה ויישרה אותם וציירה עליהם. פה ושם הצליחה למכור אחד מציוריה תמורת מזון, אך סבלה קשות מן הרעב

טרוזה גרואג, אחות בית חולים סעודי בגטו טרזין, שטיפלה בה והייתה לידידתה. עמליה לבית בוך נולדה בשנת 1870 בעיירה הונגן שבגרמניה, נישאה בגיל 37 למקס סקבאך, אדריכל ידוע בפרנקפורט. היא הייתה

אספנית של חיתוכי עץ סיניים ויפאניים עתיקים, ורק בגיל מאוחר, אחרי מות בעלה בשנת 1922, החלה בעצמה לפסל ולצייר. אף שהייתה אוטודידקטית, זכו יצירותיה, ובייחוד ראשים ומסכות המבטאים כאב הקיום האנושי, להיות מוצגים במוזיאונים וגלריות על פני גרמניה, במדריד ובפאריס (יחד עם יצירותיהם של שאגאל ואחרים). חלק קטן מאוספה יקר הערך הצליחה עמליה סקבאך להבריח בעת השלטון הנאצי לקולומביה, לשם היגר אחיה אוטו. חלק אחר מהאוסף, כפי שסיפרה לטרודה גרואג בגטו טרזין, החביאה באדמה בביתה בפרנקפורט, אולם הבית נהרס בהפצצות על העיר והציורים אבדו. כפי שסיפר אחיה שלי, שנשלח לגטו יחד עמה ושרד - בגטו טרזין, לשם הובלה עמליה ב-15 בספטמבר 1942 - היא חיפשה ליד המטבחים הציבוריים ניירות מרגרינה מושלכים, ייבשה ויישרה אותם וציירה עליהם. פה ושם הצליחה למכור אחד מציוריה תמורת מזון, אך סבלה קשות מן הרעב ואיבדה מחצית ממשקל גופה.

היא נפטרה מחולשה בגטו ב-10 באוגוסט 1944, וטרודה גרואג ציירה אותה בשעת מותה - תמונה השמורה בארכיון בית טרזין. ■

נשים בשואה

כתמים של אור - להיות אישה בשואה הוא יותר מקטלוג המלווה את התערוכה בשם זה, שנפתחה באפריל 2007 ביד ושם - זהו ספר בפני עצמו, על נסיונותיהן של נשים יהודיות בשואה להציל את ילדיהן, לסייע לזולת, ולשמור על כוחותיהן נפשיים.

הספר בן 200 העמודים, (שנכתב ונערך על ידי יהודית ענבר, אוצרת התערוכה), מחולק, כמו התערוכה עצמה, למדורים: אהבה, אימהות, טיפול באחר, נשיות, מחתרת ופרטיזנים, חיי היומיום, חברות, אמונה, אוכל ויצירה. כל מדור מתרכז בסיפורן האישי של שלוש ארבע נערות או נשים, תצלומיהן, כתיבתן, יצירתן ומעשיהן - עדות מרגשת לתושייה בעת צרה ולשמירה על צלם אדם. סיפורן של כמה וכמה דמויות בקטלוג קשורות לגטו טרזין: קטע מיומנה של תמר הרמן, המכונה שניופקה, אחרי שנשלח בחיר לבה בספטמבר 1944 למזרח; "הגברת רטכן", שירה של טרוזה גרואג על חולה גוססת בבית חולים סעודי בגטו; ציור של הרופאה דר' אנה

רפואה בימי השואה

רפואה ושואה, קובץ מאמרים שהופיעו בעיתון הרפואה בין השנים 1946-2005, ראה אור מטעם ההסתדרות הרפואית בישראל בראשית שנת 2007, והוא פרי פעלו של דר' טומי ספנסר, שנפטר ב-2 ביולי 2006, לפני שהספר ראה אור.

דר' ספנסר, רופא, צייר, מוסיקאי, איש ספר, מורה וחוקר, היה בין יוזמי לימודי הרפואה בשואה במסגרת הפקולטה לרפואה של הטכניון בחיפה, ושם גם ערך בשנת 2001, בשיתוף עם בית טרזין, תערוכה בשם אמנות ורפואה בגטו טרזיינשטאט. הוא היה בנו של הוגו זוננשיין, בשמו הספרותי 'סונקה', יליד קיוב שבמורביה, משורר ומרדן, שהצליח לשרוד באושוויץ, אך נפטר בשנת 1953 בגיל 63 כאסיר המשטר הקומוניסטי בצ'כוסלובקיה בכלא מירוב. טומי, יליד 1927 ואחיו נשלחו על ידי הוריהם בעוד מועד בטרנספורט של ילדים מפראג לאנגליה, וכך ניצלו חייהם. דר' ספנסר עלה עם משפחתו ארצה בשנת 1966, ושימש שנים רבות רופא משפחה בקיבוץ סאסא ויישובי הגליל.

המאמרים בקובץ דנים הן ברפואה הנאצית בתקופת השואה, בנושאים כגון "המתת החסד" - וב"מחקרים" של הרופאים הנאציים שבוצעו במחנות ריכוז, והן בפועלים של הרופאים היהודיים בגטאות ובמחקריהם, בייחוד על מחלות רעב

השואה, בנושאים כגון "המתת חסד" המתת מוגבלים גרמניים שקדמה להשמדת היהודים, וב"מחקרים" של הרופאים הנאציים שבוצעו במחנות ריכוז, והן בפועלים של הרופאים היהודיים בגטאות ומחקריהם, בייחוד על מחלות רעב. כמה מאמרים מתייחסים לתחלואה בקרב ניצולי השואה בישראל, והשפעת פיגועי הטרור על הניצולים.

ב-8 במאי 2007 נערך בבית החולים נהריה הכנס השביעי על תחלואה ורפואה בתקופת השואה, בו הרצו דר' אריה גולדשטיין על מערכת הבריאות, תחלואה ותמותה בגטו טרזין בהשוואה לגטאות אחרים, ורות בונדי, על החיים בזוהמה - מאבקם של האסירים, המהנדסים והרופאים בגטו טרזין בכלוך ובטיפילים. הכנסים על רפואה ושואה הם פרי יזמתו של פרופ' שאול מ. שאשא, שמאמריו על תחלואה ורפואה במחנות ריכוז ברייך השלישי כלולים בספר **רפואה ושואה**. ■

פיק, וציור של קתרינה פרנק רוקדת פלמנקו - ריקוד שהציל את חייה וחיי בנה הקטן.

כן נכללים בקטלוג הופעות של נאווה שאן, אז וולסטה שנובה, בהצגות תיאטרון בגטו; פרק המוקדש לדמותה של רגינה יונס, הרבנית המוסמכת הראשונה מברלין, והרצאותיה בגטו; המתכונים שרשמה מלכה צימט בגטו טרזין; מאמר של אלי כהן, על טפסים נאציים שמצא במחנה לנזינג; קטעים מיומנה של עליזה ש"ק, אז אליס אהרמן, שמתחיל בצאת הטרנספורטים באוקטובר 1944 ונכתב בגרמנית באותיות עבריות, ומכתב שכתבה אלי קולקה לבעלה בלכתה לתאי הגז בעת חיסול מחנה המשפחות בבירקנאו, ביולי 1944. ■

שתי הסבתות שהגיעו לטרזין אף הן, לסלובקיה, אולם אמה של הן מתה בדרך חזרה וקבורה בקולין. הן חיכתה בקוצר רוח בתחנת הרכבת של בראטיסלבה לשובו של בעלה, בידה שלט עם שמו, ושם נודע לה מפי אחד האסירים השבים, שהוא נהרג בהפצצה ב-3 במאי 1945 במפרץ ליבק. הן

דרקסלר היגרה בעקבות אחותה וגיסה לסידיני, ושנים רבות עבדה בשתי מישרות, כדי להחזיר את 150 לירות הסטרלינג, התשלום עבור נסיעתם של הן ופול לאוסטרליה. פול גדל בפנימיות, החל בגיל צעיר לעבוד כפקיד זוטור בחברת ביטוח, ועלה בדרגה, עד שפתח בשנת 1978 משרד מנהל חשבונות עצמאי. רק בשנות התשעים עלה בו הצורך לחזור לעברו, והוא נסע עם אשתו דיאנה ושתי בנותיהם לסלובקיה ולטרזין, ובמאי 2004 נסע לאזור ליבק, שם נודעו לו פרטים על מות האב. עם פינוי האסירים ממחנה הריכוז נוינגאמה והמחנות המסונפים אליו, הובלו או הוצעו חלק גדול מהאסירים למפרץ ליבק, והועלו על שלוש אניות. אולם במקום להטביע אותן בעצמם בלב הים, כפי שהתכוונו שלטונות האס. אס. תחילה, הם הפיצו מידע כוזב שעל האוניות נמצאים חיילי הצבא הגרמני. ואכן, חיל האוויר הבריטי הפציץ את אניות ביום האחרון לקרבות, ורוב האסירים של סיפון נהרגו - יום לפני כניעת הוורמאכט לצבא הבריטי. ■

בחיפוש אחרי האב

אוגן דרקסלר, מן הכפר הסלובקי שפאצ'צה, היה מומחה לסחר בתבואה, והודות למומחיות זו לא נכללו הוא, אשתו הן ובנו הקטן פאלו בגל המשלוחים הגדול של יהודי סלובקיה לאושוויץ, בשנת 1942. אחרי כיבוש סלובקיה בידי הצבא הגרמני, באוגוסט 1944, ניסתה המשפחה להסתתר אצל איכרי הסביבה, אך נעצרה ונשלחה למחנה המעבר בסרד - ושם ראה פאלו בן השש את אביו בפעם האחרונה. הוא ואמו נשלחו בדצמבר 1944 לאושוויץ, אולם מפני שמתקני ההשמדה חדלו לפעול עם התקרבות הצבא הסובייטי, הם הובלו לגטו טרזין.

הן חיכתה בקוצר רוח בתחנת הרכבת של בראטיסלבה לשובו של בעלה, בידה שלט עם שמו, ושם נודע לה מפי אחד האסירים השבים שהוא נהרג בהפצצה ב-3 במאי 1945, במפרץ ליבק

פאלו (פאוול, פאול ועתה פול) הופרד מאמו, וצורף לקבוצת ילדים במעון L-417, שנותר ריק ברובו אחרי גל הטרנספורטים הגדול לאושוויץ בסתיו 1944. כפי שהוא כותב בזיכרונותיו **חיפושים אחרי אבי**, שראו אור בשנת 2006 בסידיני, הוא לא היה מסוגל לאכול את האוכל של הגטו, חלה ונחלש, ואמו השיגה היתר לכך שיגור יחד עמה בקסרקטין המבורג. כיוון שעבדה בחקלאות, עלה בידה לסחוב פה ושם ביצה או תפוח אדמה בשביל בנה, ואם לא הצליחה, נתנה לו חלק ממנת הלחם שלה. אחרי השחרור חזרו שניהם, יחד עם

יומני אם ובת

סאגדל, **אכתוב רומן**, ספרה של אלנה לודוויקובה, שראה אור בשנת 2006 בפראג, הוא צרוף של שני יומנים - יומן שכתבה המחברת, ילידת 1931, אחרי שאמה נלקחה בינואר 1944 לגטו טרזין, ויומן שכתבה האם בגטו, בליווי קטעי הסבר של אלנה "איך זה בעצם היה". את ארבע מחברות היומן מגטו טרזין היא מצאה רק אחרי מות אמה. אלנה היא בת לאב צ'כי קתולי ולאם

יהודיה, אולם האב עזב את הבית כאשר הייתה בת שלוש ונישא בשנית - והאם הייתה כל עולמה. שני היומנים משקפים את כאב הפרידה, את הגעגועים העזים ההדדיים, ומעבר לכך את מבוכת הנפשית של קרבתות חוקי הגזע, שחיו עד לכיבוש מחוץ ליהדות. אלנה גדלה כקתולית. את האם, רוז'נה לבית פורגס,

ייסרו הגעגועים בגטו בייחוד בימי חג המולד ובימי חג הפסחא, והיא הלכה לראות את המזבח המקושט פרחים שהקימו בני הדת הקתולית בגטו.

התמזל מזלה של רוז'נה, ילידת 1906, שהיה לה בגטו ידיד יהודי, מארק, שדאג לה והיה לה משענת, וכן שהייתה כובענית

במקצועה, ונקראה על ידי ה-Freizeitgestaltung, מחלקת התרבות של גטו, להכין כובעים להצגות שונות. כך התאפשר לה לראות אירועי תרבות רבים, ביניהן את ה"גחליליות" בבימויה של וולטסה שנובה (נאוה שאן),

שני היומנים משקפים את כאב הפרידה, את הגעגועים העזים ההדדיים - ומעבר לכך את מבוכת הנפשית של קרבתות חוקי הגזע, שחיו עד לכיבוש מחוץ ליהדות

הצגה שריגשה את רוז'נה עד דמעות בגלל הרוח הצ'כית האמיתית שבה. אחרי שובה לפראג, במאי 1945 עמדה האם בפני בעיה אם להתחתן עם פפה, ידיד צ'כי שלה מלפני ההגליה, או עם מארק היהודי. אלנה היא שהכריעה: מוטב להתחתן עם פפה, כי אם יתרחשו רדיפות היהודים שנית, תהיה האם מוגנת על ידי בן זוג ארי. ■

מלאך לא היה שם - חיים בצלו של אושוויץ של גרטה סאלוס (1910-1992)

ראה אור במהדורה מחודשת בהוצאת 'פורום' בלייפציג. ספר הזיכרונות של גרטה סאלוס, שעברה את גטו טרזין, אושוויץ ומחנה אודרן, הודפס לראשונה בגרמניה בשנת 1958 ובמהדורה מחודשת בשנת 1981. ■

שקצורים, בתרגום צ'כי Kraticky, ספר שיריה הקצרים של עדנה עמית, מכמורת, יצא באפריל 2007 במהדורה דו-לשונית, עברית וצ'כית, בעזרת העיר פרוסטייוב ברפובליקה הצ'כית. על שער הספר ציור של סירה על רקע שמי לילה שציירה עדנה, אז לילקה בובש, בהדרכתה של הציירת פרידל דיקר - ברנדייס במעון הבנות L-410 בגטו טרזין. ■

חברת ריהק, נספח תרבות, השגרירות הצ'כית.

דיון גרמני-ישראלי בנושא האנטישמיות מבט של בת הדור השלישי

טלי כהן

נקיטת עמדה בסכסוך הישראלי פלסטיני. בשלב זה, העלה מר הרמן בינץ, מקרן אברט, שאלה עקרונית: מדוע, שאל, יש למדינת ישראל צורך בהכרה חוזרת של מדינות העולם בזכותה להתקיים? הרי המדינה כבר קיבלה זכות זו והיא קיימת. האם יש לכך השפעה על הזהות הלאומית? לדעתי, והדבר עלה גם בזמן הדיון, התשובה היא שזכותנו על הארץ עדיין איננה מובנת מאליה. אנו מדינה צעירה שעדיין יש עליה איום קיומי, וכמו ילד, הזקוק כל הזמן לחיזוקים חיוביים, גם מדינת ישראל צריכה חיזוקים כאלה.

מכאן, הדיון עבר לשאלת הזהות האישית. איך אני מגדיר את עצמי? אדם? אדם יהודי/נוצרי? אדם ישראלי/גרמני? איש העולם? כאן ניתן היה לראות הבדלים משמעותיים בין האירופאים לישראלים. בעוד שהגרמנים מנסים כמעט לברוח

מזהות הלאומית-גרמנית, הישראלים ברובם המכריע העידו כי הזהות הלאומית היא חלק בלתי נפרד ממי שהם. שאלת הזהות הדתית הייתה מורכבת ובעייתית יותר, ודובר בה מעט מפאת קוצר הזמן.

אני הפקתי המון מהדיון הזה, ובעיקר לקחתי איתי הרבה חומר למחשבה. זו הייתה הזדמנות לשמוע אנשים שונים ודעות שונות, גם של אנשים שלא גדלו פה, ולקבל פרספקטיבה שונה על נושאים שנוגעים לכל אחד ואחד מאיתנו.

מכאן אני רוצה לקרוא לבני דור ההמשך, לבוא ולקחת חלק בימי העיון שעוד יהיו - הקריאה היא בשבילכם, מכיוון שכל אחד מאיתנו עסוק ברמה זו או אחרת בשאלות זהות והגדרה עצמית. ■

בתמונה: הרמן בונץ, מנהל קרן פרידריך אברט

הדיון עבר לשאלת הזהות האישית. איך אני מגדיר את עצמי? אדם? יהודי? נוצרי? ישראלי גרמני? כאן ניתן היה לראות הבדלים משמעותיים בין האירופאים לישראלים

9- למאי השנה נערך בבית טרזין יום עיון בשיתוף קרן אברט (Friedrich Ebert Stiftung) בנושא "אנטישמיות וזהות בארץ ובאירופה". בכנס השתתפו אורחים מגרמניה וחברי העמותה מהדורות השונים. יום העיון היה מרתק. הועלו שאלות רבות (חלקן קשות וללא מענה) ונושאים רבים לדיון עתידי. נקודה מעניינת אחת, שעברה לאורך כל היום - מנאום הפתיחה של נספח התרבות הצ'כי מר רוברט רהאק ועד לדברי הסיכום, הייתה של "דיבורים לעומת מעשים" - דובר

על כך שבעבר, במשך שנים ארוכות, היה לאנטישמיות צביון מילולי בעיקרו. שתיקה והתעלמות הם אלה שהובילו בסופו של דבר לכיטוי הנורא ביותר של אנטישמיות בהיסטוריה - ניסיון להשמדה שיטתית של העם היהודי. וכך, גם היום, אנו עדים לאנטישמיות מילולית, כמו דבריו של של מנהיג אירן, מחמוד אחמדינז'אד, שהשוואה לא הייתה וכי לישראל אין זכות קיום.

השאלה הנשאלת היא מתי יהפכו המילים למעשים. נושא מעניין נוסף שהועלה, היה אנטישמיות אל מול אנטי-ישראליות. אנו יודעים כי האנטישמיות ה"קלאסית", זו המלוכה על ידי הכנסייה מראשית ימיה, זו שהובילה לעינויי האינקוויזיציה, עלילות הדם והאכזריות במסעות הצלב, לא נעלמה. היא שם, חבויה יותר או פחות. דימוי "היהודי"

מהקריקטורות האנטישמיות עדיין קיים בעיניהם של אירופאים רבים. עם זאת, אנו רואים בשנים האחרונות סוג חדש של אנטישמיות: אנטי-ישראליות. אנטי-ישראליות מבוססת בעיקר על ידי זרמים איסלמיים קיצוניים, אך גם על ידי תנועות אירופיות שמאליות פרו-פלסטיניות. כאן בעצם יש שילוב של אנטישמיות מהאסכולה הישנה, עם

פעילות בני דור שלישי

אניטה טרסי

בני הדור השלישי המעוניינים להצטרף לפעילות הבית, מוזמנים בזאת לתת את דעתם למפעל חדש שבבסיסו דיאלוג מרתק בין בני הדור השלישי בישראל לבני גילם באירופה. פעילות זו מתממשת בשני מסלולים. האחד בארץ, בשיתוף קרן פרידריך אברט. במסגרתו זו מתקיים דיאלוג מתמשך, שנפתח בדיון על האנטישמיות והשפעתה על הזהות הישראלית והאירופאית. המפגש התקיים בבית טרזין ב-9 במאי.

במסלול השני התקיימו עד כה שני ביקורים הדדיים של קבוצות צעירים מישראל ומגרמניה. במאי 2006 נפגשו הקבוצות בארץ, ובאוקטובר 2006 בצ'כיה. מפגש נוסף

מתוכנן לחודש אוקטובר הקרוב, הפעם בגרמניה. בתכנית סיורים באתרי הנצחה בערים שונות, ושיחות על שאלות הנוגעות לתפקידם של בני הדור השלישי בשימור זיכרון השואה ובמלחמה באנטישמיות ובגזענות. בנים לדור השלישי המתעניינים בפעילות זאת מתבקשים לפנות לבית טרזין, מוקדם ככל האפשר.

הפעילות נתמכת על ידי קרן גרמנית "עתיד וזיכרון" המקדמת פרויקטים של הדברות בין בני נוער וסטודנטים למען השלום באירופה ובעולם כולו. ■

שתי טבעות של כסף

אניטה טרטי

מקדמת הימים נושאת עמה הטבעת, יותר מכל אבזר ותכשיט, מטען מסרים ורגשות, מחומרי היסוד של ההווה האנושית. אין כמוה, כטבעת, לנצור ולהביע – סמכות, כוח וכבוד, בעלות וקניין, אהבה והוקרה, מורשת וזיכרון. מעבר לימים, לשנים ולדורות, מאב לבן, מאם לבתה, מאיש לאהובת ליבו, אין כפיסת המתכת האצילה, עמידה בפגעי הזמן, לטבע בה ולשמר עמה, את הנעלים שברגשות ואת הנאצלות שבתקוות.

במקום שצורפים בו טבעות, ויהא זה מקום של רעב, של מצוקה ושל מות, גם תקווה ואמונה נצרפות בו. הענקת טבעת היא הצהרת אמונה בחיים ובהמשכם, ביטחון באדם וברוחו, תקווה לאור שיפציע בקצה הייאוש והחושך.

סיפורו של הנרי זוסמן: טבעת ליום ההולדת בגטו

ראהם, המפקד הנאצי של הגטו, פיקח אישית על בחירת העובדים. נראה שהגרמנים ייחסו חשיבות רבה למשימה זו. בין היתר הוטלה על הקבוצה בניית צריף רבוע גדול, ללא פתחים, לבד מדלת אחת אטומה.

כאשר מלאו להינץ ארבע עשרה – יום הולדתו הראשון בין חומות הגטו, העניק לו אביו במתנה טבעת כסף, נושאת חריטה של סמל העיר טרזיינשטאט (סמלה של עיר המבצר, לפני שהפכה לגטו). מניין השיג האב את המתכת היקרה? מה נדרש להקריב בעבורה? כיצד מצא בגטו את הצורף האומן שיצר את הטבעת, ובמה גמל לו על עבודתו?

הנרי שואל ואינו יודע להשיב. אבא רצה להביע את אהבתו, הוא אומר, את רגשותיו ואת דאגתו, כמו בכל ימי ההולדת הקודמים, אולי יותר, בגלל הקשיים, למרות הקשיים. מתנות קטנות וכרטיסי ברכה לחברים ולבני משפחה, לרגל מועדים ואירועים, היו מקובלים בגטו.

הנרי שמר על הטבעת שנים ארוכות כעדות וכמזכרת. לאחרונה העביר אותה מביתו ברחובות, למשמרת בארכיון בית טרזין. כאן היא תוסיף למלא את ייעודה, לשמר ולרומם את אהבת האב, את הזיכרון, ואת רוח האדם כנגד כל הסיכויים. ■

הינץ (הנרי) זוסמן היה בן שלוש עשרה כאשר נשלח לטרזיינשטאט מוינה, עיר הולדתו, לקראת סוף 1943, עם אחותו הבוגרת ליזי ואביהם דוד. בזיכרונותיו מהגטו מקובעת חווית המקלחת הראשונה – אירוע יומיומי, בנאלי לכאורה, אך לא עבור הינץ הצעיר, שכן למקלחת ראשונה זו זכה לא פחות משנה וחצי לאחר שהגיע לגטו. המים היו קרים וקובית חומר מוזר, בצבע חום, נמסרה לידיו כסבון. בין המתקלחים היה גם האב, והנרי מציין כי הייתה זו לו הפעם הראשונה לראות את אביו במערומיו. אחרי המקלחת נבזקה על המתרחצים אבקת חיטוי, לקטילת כינים ופשפשים ששרצו על האסירים והפיצו חולי ומגפות. הנרי מציין את המקלחת כנקודת אור, אתנחתא של חסד בתוך השגרה המשמימה והכואבת של חיי הגטו. הינץ הועסק בנגריה, וזכורה לו פקודה מטעם הגרמנים לייצר דלתות אטומות, ולהתקיין בקצות אחת התעלות שבעיר. על פי הסברה היה זה חלק מתהליך מתוכנן לבניית תאים אטומים להמתה בגזים. סימן נוסף לקיומה של תכנית להשמדה בגטו, רואה הנרי בהעברתו, באוקטובר 1944 מהנגריה לקבוצת בנאים, שעשתה עבודות בניה באזור חומות העיר. הנרי זוכר שקארל

ביום הולדתו הראשון בין חומות הגטו, העניק לו אביו במתנה טבעת כסף נושאת חריטה של סמל העיר טרזיינשטאט. מניין השיג האב את המתכת היקרה? מה נדרש להקריב בעבורה?

של חסד בתוך השגרה המשמימה והכואבת של חיי הגטו. הינץ הועסק בנגריה, וזכורה לו פקודה מטעם הגרמנים לייצר דלתות אטומות, ולהתקיין בקצות אחת התעלות שבעיר. על פי הסברה היה זה חלק מתהליך מתוכנן לבניית תאים אטומים להמתה בגזים. סימן נוסף לקיומה של תכנית להשמדה בגטו, רואה הנרי בהעברתו, באוקטובר 1944 מהנגריה לקבוצת בנאים, שעשתה עבודות בניה באזור חומות העיר. הנרי זוכר שקארל

הועברו למחנה הנשים רבנסבריק, ושנה אחר כך לכרגן-בלזן, שם שוחררו באפריל 1945. בעזבונו של הרב מושקוביץ, בין ספרי התורה שלו, נותרו גלויות שהצליחו להחליף ביניהם ההורים ב-1944, כאשר היה בן ציון בכוכנוואלד והמשפחה ברבנסבריק. נמצאו גם פתקים שרשם הרב במחנות, ובהם קטעי שירים ותווים ודברי תפילה, באמצעותם עודד את חבריו שהיו כלואים עמו.

באפריל 1945 הגיע בן ציון מושקוביץ, באפיסת כוחות, לטרזיינשטאט, במצעד המוות מבוכנוואלד. באותה עת היה מנותק זמן ממושך מאשתו ומילדיו, ולא ידע דבר על גורלם.

סיפורו של בן ציון מושקוביץ: הטבעת שאצרה בתוכה את תולדות המשפחה

הרב החזן בן ציון מושקוביץ ז"ל ובני משפחתו עזבו את ברטיסלבה ב-1938 ועברו לאמסטרדם, בתקווה להתרחק מסכנות המלחמה המתרגשת לכוא.

ב-1942 נשלח בן ציון לוורסטרבורק ואחר כך לבוכנוואלד. בבית באמסטרדם נשארו האישה פרידה, הילדים אוריאל ונעמי והתינוקת חיה נחמה, שרק נולדה. בספטמבר 1943 נשלחו גם פרידה והילדים לוורסטרבורק. בינואר 1944

על צדי הטבעת חרט את תמצית קורותיו תחת השלטון הנאצי: מהבית באמסטרדם לוורסטרבורק, משם לבוכנוואלד ולבסוף לטרזיינשטאט. בצדה העליון של הטבעת רשם את שמות בני משפחתו

גבי תבליט בצדה העליון של הטבעת רשם את שמות בני משפחתו במסגרת בדמות לוחות הברית. ביוני 1945 נפגשו בני המשפחה מחדש, בעיר איינדהובן בהולנד. העתק של הטבעת נמסר לארכיון בית טרזין על ידי הבת נעמי פרידמן לבית מושקוביץ, היום תושבת נתניה. ■

תודתנו העמוקה לשני התורמים על התוספות החשובות לארכיון הבית.

באמצעות בן דודו, אסיר 'ותיק', שעבד במטבח השיג כפית כסף, ובשארית כוחותיו צרף אותה לטבעת מרהיבה - בין יתר עיסוקיו היה גם צורף מקצועי. על צדי הטבעת חרט את תמצית קורותיו תחת השלטון הנאצי: מהבית באמסטרדם לווסטרבורק, משם לבוכנוואלד ולבסוף לטרזיינשטאט. על

הנצחה וזיכרון

סיפור מופלא

אביבה בר-און

שניים מהשירים שחיים פרמונט בחר להלחין מופיעים בספר "אין פרפרים פה", כשירים שחברו על ידי ילדים אנונימיים. כולי נסערת, טלפנתי לחברתי אנה הנוסובה (פלשקה) שגרה בברנו, צ'כיה, והסתבר ששירים אנונימיים אלה נכתבו על ידי אחיה, מיכאל פלאך, פרופסור ליחסים בינלאומיים בארצות הברית, שחי היום בברנו עם אחותו. כשנודע לי הדבר, התכנייה לקראת הבכורה באולם הקונצרטים של ראשון לציון כבר הודפסה, ולא ניתן היה לתקן את המעוות, אך בפתיחת הקונצרט, המנצח, דן אטינגר סיפר את האמת שרק נתגלתה.

היצירה "שמי עופרת" מרשימה ביותר, מבטאה את אוירת המועקה והייאוש שהייתה לנו בגטו, ומרגשת ביותר. הביצוע של התזמורת, המקהלות והסולנים היה יוצא מן הכלל, וגם הביקורת (בעיתון הארץ) גמרה עליו את ההלל. מבחינתי זו היתה חוויה בלתי נשכחת. ■

חיים פרמונט, פרופסור באקדמיה למוסיקה, הלחין ארבעה שירים מתוך אוסף מובחר של שירים שנכתבו על ידי ילדים ונערים מגטו טרזיינשטאט, שרובם נספו בשואה. האוסף, הכולל שירים וציורים, התפרסם בספר "אין פרפרים פה", בתרגומה של המשוררת לאה גולדברג. היצירה של חיים פרמונט, "שמי עופרת" - מחזור שירים למקהלה, סולנים ותזמורת; בוצעה ביום השואה השנה בהיכל התרבות של ראשון לציון, על ידי מקהלת עדי, מקהלת האיחוד, הזמרת עדנה פרוחניק ותזמורת ראשון לציון, בניצוחו של דן אטינגר. זה שנים אני שרה במקהלה בניצוחו של ישי שטקלר, שהוא גם המנצח של מקהלת עדי. לאחר שספרתי לישי שהייתי שלוש שנים בגטו טרזין, הוא בקש ממני לבוא לחזרה של מקהלת עדי, ולספר את זיכרונותיי. זאת הפעם הראשונה שספרתי את שחוויתי בטרזיינשטאט בפני קהל, ומאוד התרגשתי.

**כולי נסערת,
טלפנתי לחברתי
אנה הנוסובה (פלשקה)
שגרה בברנו, צ'כיה,
והסתבר ששירים אנונימיים
אלה נכתבו על ידי אחיה,
מיכאל פלאך**

כנס קבוצת גניאלוגיה בבית טרזין

רבים מהמשתתפים נעזרו במאגר המידע הממוחשב של בית טרזין כדי לקבל פרטים על בני משפחותיהם. רוב החוקרים יצאו כשמידע חדש בידיהם

משפחותיהם. עליזה שילר שקדה על המחקר, ורוב החוקרים יצאו כשמידע חדש בידיהם. אחרים רק החלו את המחקר ועדיין נמצאים בקשר עם עליזה. דו"ח על הכנס, שנכתב על ידי אחד המשתתפים מחברי הקבוצה, מציין כי ניתן כאן לקבל אישורים על מותם של אנשים שנספו בגטו בשנים; 1941-1945 דבר כמוכן חשוב מאד לחוקרים-גניאלוגים. בדו"ח הוא מונה את הפרטים הנמצאים במאגר, כגון מקום ותאריך לידה, מען אחרון לפני הגעה לגטו, מען בגטו וכד'. הוא גם מדווח כי לא כל הסעיפים ידועים בכל המקרים. כן מצוין בדו"ח כי במאגר הנתונים יש גם מידע רב על השורדים. מתן תדפיס ממאגר הנתונים כרוך בתשלום סמלי. ■

ביום שישי 27 באפריל 2007 התקיים בבית טרזין הכנס השנתי השני של קבוצת גניאלוגים (כ-30 איש) מהחברה הגניאלוגית הישראלית, שעניינם גורלן של משפחות שמוצאן מאזור אוסטריה-צ'כיה. (SIG = Special Interest Group) לאחר סיור מודרך בתערוכה "צייר מעל דפי הזמן, 1942-1945" פרי יצירתם של בני משפחת גרואג, התקיימה הרצאה בנושא דילמות ההנהגה היהודית בגטו טרזיינשטאט. בעקבות ההרצאה התנהלה שיחה ערה, בה העלו המשתתפים שאלות קשורות למצב הטרגי בו נמצאו זקני היהודים וההנהגה שלידם, בעת שניסו כנגד כל הסיכויים להציל יהודים. רבים מהמשתתפים ניצלו את ההזדמנות ונעזרו במאגר המידע הממוחשב של בית טרזין, כדי לקבל פרטים על בני

עליזה ש"ק הלכה מאיתנו

לאחרונה איבדנו את חברתנו היקרה והוותיקה, עליזה ש"ק, שהייתה מעמודי התווך של הבית. הזיכרונות על עליזה מקיפים עשרות שנים של עבודה משותפת, של החלפת דעות ונקודות מבט. אנו חסרים מאוד את העושר התרבותי שלה, את הידע וההיכרות הרחבה עם ההיסטוריה של הגטו, ואת מומחיותה בכל הנוגע לאמנות ולמסמכים - ויותר מכל אנו חסרים את אישיותה המיוחדת, את ההומור הדק, את ההבנה האנושית הזקוקה רק למעט מילים, את החברות ואת המסירות האישית - כל אלה במינון מדויק, בלי להגזים, אף לא פעם אחת. הסתלקותה קשה לנו מאוד.

דמי חבר לשנת 2007

דמי חבר:

חברים בישראל: יחיד 120 ₪, זוג 180 ₪.

תרומות ודמי חבר ניתן להעביר:

● בהמחאה לפקודת "בית טרזין" לכתובת: בית טרזין, גבעת חיים איחוד, ד.ב. עמק חפר 38935

● תשלום באמצעות כרטיס אשראי: "ויזה".

● העברה בנקאית לחשבון העמותה: בנק לאומי 10, סניף הרצליה פיתוח 958, ח-ן 011810/25 כתובת: רח' ווינגאט 38,

הרצליה פיתוח 46752, איבן: IL01095801181045 ומספר סוויפט: LUMIILITXXX

● לחברים בארה"ב ניתן להשתמש בקרן P.E.F., המעבירה את הכספים לבית טרזין ללא עמלה ומאפשרת לקבל פטור ממס

הכנסה. כדי להשתמש בקרן יש לשלוח המחאה ע"ש P.E.F. עם בקשה מפורשת לשלוח את התרומה לבית טרזינישטאט,

שמספרו בקרן 2210.

תרומות לפרויקטים מיוחדים ולייסוד 'קרן ברזל' לבית טרזין

אנו פונים לחברים וידידים היכולים ומעוניינים, לתרום מכספם למען פרויקטים חינוכיים

מיוחדים ולהחלפת תערוכת הקבע במוזיאון ההיסטורי. מטרה נוספת, חשובה ביותר לגיוס

כספים היא הקמת 'קרן ברזל' לבית טרזין. הקרן תאפשר יציבות ואופק כלכלי לשנים הבאות.

בית טרזין קרן להנצחת זכר הללי גטו טרזין - עמותה

גבעת חיים איחוד, ד.ב. עמק חפר 38935

טל': 04-6369515 פקס: 04-6369793

E-mail: bterezin@ghi.il www.bterezin.org.il